

Юридичні науки

УДК 342.92

Балакарєва Ірина Миколаївна

*кандидатка юридичних наук,
асистентка кафедри адміністративного права
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

Балакарева Ирина Николаевна

*кандидат юридических наук,
ассистентка кафедры административного права
Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого*

Balakarjeva Iryna

*PhD, Assistant of the Department of Administrative Law
Yaroslav Mudryi National Law University
ORCID: 0000-0001-8312-0216*

Рутвян Кристина Олегівна

*магістрантка факультету прокуратури
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Рутвян Кристина Олеговна

*магистрантка факультета прокуратуры
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого*

Rutvian Krystyna

*Student of the Faculty of the Prosecutor’s Office
Yaroslav Mudryi National Law University
ORCID: 0000-0002-4662-9950*

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ В УМОВАХ

ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

РЕАЛИЗАЦИЯ ПРАВА НА СУДЕБНУЮ ЗАЩИТУ В УСЛОВИЯХ

ВОЕННОГО ПОЛОЖЕНИЯ В УКРАИНЕ

EXERCISE OF THE RIGHT TO JUDICIAL PROTECTION IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW IN UKRAINE

Анотація. Стаття присвячена висвітленню питання щодо реалізації права на судовий захист в умовах воєнного стану в Україні. Дане питання розкривається крізь призму з'ясування, на скільки законним є обмеження прав під час надзвичайних ситуацій. Наголошується на тому, що будь-які обмеження в правах і свободах людини мають відповідати вимогам законності, необхідності, доцільності і співрозмірності меті, яка переслідується. Досліджуються положення міжнародних актів, що встановлюють допустиму межу в обмеженнях прав і свобод, зокрема ті положення, що стосуються права на судовий захист. Аналізуються положення Конституції України, українського законодавства та Європейської конвенції з прав людини щодо обсягу гарантій, які надаються ними за різних умов. Окремо розглядається питання щодо можливості включення права на справедливий суд до переліку гарантій в міжнародних актах з прав людини як такого, що не підлягає обмеженню за будь-яких умов. Можливість реалізації права на судовий захист є особливо важливим під час запровадження особливих адміністративно-правових режимів, коли органи державної влади наділяються правом додатково застосовувати адміністративні заходи, скеровані на обмеження прав і свобод задля гарантування безпеки в державі. Розглядаються різні позиції щодо необхідності активного судового контролю в умовах наділення підвищеними повноваженнями органів виконавчої влади, задля недопущення можливих зловживань чи покладання надмірних обтяжень. Досліджено стан роботи судової системи на сьогодні та запобіжні заходи, що були прийняті задля того, аби не допустити зупинку в її функціонуванні, зокрема внесення доповнень до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», зміна територіальної підсудності справ. Проаналізовані потенційні

складнощі, що можуть очікувати на судову систему у зв'язку з такими змінами. Наголошено на важливості виділення категорій справ, що підлягають першочерговому розгляду.

Ключові слова: *воєнний стан, право на доступ до суду, право на справедливий суд, адміністративний суд, адміністративно-правовий режим.*

Анотація. *Стаття посвячена освіщенню вопросу реализации права на судебную защиту в условиях военного положения в Украине. Данный вопрос раскрывается сквозь призму выяснения, насколько законно ограничение прав во время чрезвычайных ситуаций. Отмечается, что любые ограничения в правах и свободах человека должны соответствовать требованиям законности, необходимости, целесообразности и соразмерности преследуемой цели. Исследуются положения международных актов, устанавливающих допустимый предел в ограничениях прав и свобод, в частности, те положения, касающиеся права на судебную защиту. Анализируются положения Конституции Украины, украинского законодательства и Европейской конвенции по правам человека по объему гарантий, предоставляемых ими при разных условиях. Отдельно рассматривается вопрос о возможности включения права на справедливый суд в перечень гарантий в международных актах по правам человека как не подлежащего ограничению при любых условиях. Возможность реализации права на судебную защиту особенно важна при введении особых административно-правовых режимов, когда органы государственной власти наделяются правом дополнительно применять административные меры, направленные на ограничение прав и свобод для обеспечения безопасности в государстве. Рассматриваются различные позиции относительно необходимости активного судебного контроля в условиях наделения повышенными полномочиями органов исполнительной*

власти для предотвращения возможных злоупотреблений или возложения чрезмерных обременений. Исследовано состояние работы судебной системы на сегодняшний день и меры предосторожности, которые были приняты для того, чтобы не допустить остановки в ее функционировании, в частности внесения дополнений в Закон Украины «О судоустройстве и статусе судей», изменение территориальной подсудности дел. Проанализированы потенциальные сложности, которые могут ожидать судебную систему в связи с такими изменениями. Отмечено важность выделения категорий дел, подлежащих первоочередному рассмотрению.

Ключевые слова: военное положение, право на доступ в суд, право на справедливый суд, административный суд, административно-правовой режим.

Summary. The article is devoted to the issue of exercising the right to judicial protection in martial law in Ukraine. This question is revealed through the prism of finding out how legal it is to restrict rights during emergencies. It is emphasized that any restriction on human rights and freedoms must meet the requirements of legality, necessity, expediency and proportionality of the aim pursued. The provisions of international acts that establish the permissible limit in the restrictions of rights and freedoms, in particular those provisions relating to the right to judicial protection, are studied. The provisions of the Constitution of Ukraine, Ukrainian legislation and the European Convention on Human Rights on the scope of guarantees provided by them under different conditions are analyzed. The possibility of including the right to a fair trial in the list of guarantees in international human rights instruments as such, which is not subject to restrictions under any circumstances, is considered separately. The possibility of exercising the right to judicial protection is especially important during the introduction of special administrative and legal regimes, when public authorities are given the right to additionally apply administrative measures aimed at

restricting rights and freedoms to ensure security in the state. Different positions are considered on the need for active judicial control in the context of empowerment of the executive branch, in order to prevent possible abuse or imposition of excessive burdens. The article examines the current state of the judicial system and the precautionary measures taken to prevent its suspension, including amendments to the Law of Ukraine "On the Judiciary and the Status of Judges", changing the territorial jurisdiction of cases. The potential difficulties that may await the judiciary due to such changes have been analyzed. The importance of distinguishing the categories of cases to be considered as a matter of priority was emphasized.

Key words: *martial law, right of access to court, right to a fair trial, administrative court, administrative-legal regime.*

Постановка проблеми. Коли трапляються надзвичайні ситуації в житті певної країни, то органи виконавчої влади зазвичай беруть на себе тягар виконання найбільшого обсягу роботи задля швидкої та ефективною стабілізації ситуації в країні. У своєму дослідженні Ерік А. Познер та Адріан Вермель писали, що «...під час надзвичайних ситуацій виконавча влада активно діє, законодавча погоджується, а суди відкладаються. Коли ж кризові ситуації стихають, то суди стають сміливішими, та починається переоцінка цінностей. Тоді, озируючись назад, низка дії виконавчої влади будуть здаватись невиправданими, законодавчий орган прийматиме нові акти, що обмежуватимуть повноваження виконавчих органів, а суди почнуть надавати допомогу тим, хто все ще страждатиме від впливу надзвичайних заходів, що ще будуть чинними» [1]. Однак як же бути, коли надзвичайна ситуація тут і зараз?

У зв'язку з повномасштабним вторгненням російської федерації на територію України, безумовно, було порушено звичайний державний уклад, низка державних інституції вимушено змінила формат роботи, а

функціонування судової системи взагалі постало під питанням. Деякі суди в Україні станом на сьогодні призупинили свою діяльність через активні бойові дії та тимчасову окупацію. Отже постає питання щодо вимушеного обмеження права на доступ до суду. Судова система опиняється в своєрідній «виделці»: де, з одного боку, неможливість реалізації своїх повноважень у зв'язку зі складною безпековою ситуацією, а з іншого – не функціонування судів в той час, коли органи виконавчої влади наділені підвищеними повноваженнями. Це створює реальні ризики порушення прав і свобод людини у зв'язку з недоступністю звернення за захистом своїх прав до суду.

Метою даного дослідження є спроба з'ясувати, чи відбувається обмеження права на доступ до суду та права на справедливий судовий розгляд у контексті адміністративного судочинства, функціонування якого надзвичайно важливе в умовах спеціальних адміністративно-правових режимів, та в яких межах, можливе обмеження прав, пов'язаних з судовим захистом відповідно до положень Конституції України та Європейської конвенції з прав людини.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Суміжну проблематику до нашого дослідження у свої працях розкривали, зокрема: Е. Познер та А. Вермель [1], які приділили увагу методам досягнення балансу між безпекою, свободою і діяльністю судів в кризових ситуаціях; С. Ставрос [2] досліджував особливості реалізації права справедливий суд в надзвичайних умовах; Т. Шинкар [3] аналізувала застосування в умовах ведення надзвичайних адміністративно-правових режимів механізму дерогації щодо обмеження прав громадян. Продовжуючи дослідження в даній проблематиці ми хочемо звернути увагу на реалізацію права на судовий захист в умовах воєнного часу в Україні сьогодні.

Виклад основного матеріалу. За останні десятиліття покоління, що виросли в умовах стрімкого розвитку та у безпеці, переконались в тому, що система правопорядку, що усталилась в світі здатна гарантувати

непорушність основних прав і свобод людини та громадянина. Однак сьогодні українське суспільство зіштовхнулось з повномасштабним вторгненням російської федерації, і питання обмеження деяких прав і свобод в умовах війни задля гарантування безпеки в державі, стало особливо актуальним.

На думку Є.Є. Грецової, під обмеженням прав людини мається на увазі допустиме міжнародним правом та/або внутрішньодержавним правом втручання в права і свободи людини, які відповідають вимогам законності, необхідності, доцільності і співрозмірності меті, яка переслідується [4].

В рамках міжнародного регулювання обмеження прав є цілком допустимим. Більшість фундаментальних міжнародних актів таких як Загальна декларація прав людини, Європейська Конвенція з прав людини, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права передбачають виняткові випадки обмеження прав людини у разі виникнення надзвичайної ситуації, що може загрожувати національній безпеці [3].

Міжнародними пактом про економічні, соціальні і культурні права передбачено, що держава може встановлювати тільки такі обмеження цих прав, які визначаються законом, і лише в тих межах, де це є сумісним з природою зазначених прав, і виключно з метою сприяти загальному добробуту в демократичному суспільстві [5].

Статтею 15 Європейської Конвенції з прав людини, що має відповідну назву, відступ від зобов'язань під час надзвичайної ситуації, передбачено право урядів під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом [6].

Важливим в даному контексті також є рішення Європейського суду з прав людини «Лоулесс проти Ірландії», яким закріплено, що в механізмі обмеження прав людини в інтересах національної безпеки вирішальним є виникнення загрози для життя нації, що повинна бути реальною, прямою та мати виключний характер. Це означає, має існувати виняткова кризова ситуація або надзвичайна ситуація, що зачіпає населення в цілому і представляє загрозу для організації життя суспільства, яке формує державу [7].

Під час запровадження особливих адміністративно-правових режимів органам державної влади надається право додатково застосовувати адміністративні заходи. Так, відповідно до положень Закону України «Про правовий режим воєнного стану» можливим є:

1) запровадження трудової повинності для працездатних осіб, не залучених до роботи в оборонній сфері та сфері забезпечення життєдіяльності населення ... з метою виконання робіт, що мають оборонний характер;

2) примусово відчуження майно, що перебуває у приватній або комунальній власності;

3) встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду, обмеження свободи пересувань громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також руху транспортних засобів;

4) здійснення перевірок документів у осіб, а в разі потреби проведення огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян;

5) порушення питання про заборону діяльності політичних партій, громадських об'єднань, якщо вони спрямована на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на

розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення [8].

В таких умовах, коли в державі діє жорсткий адміністративно-правовий режим, а виконавча влада активно приймає рішення, націлені на гарантування безпеки, важливим є недопущення надмірних та невинуватих заходів, необхідним є додержання балансу між інтересами держави та правами громадян. Таким медіатором зазвичай виступає адміністративний суд, однак як же бути з реалізацією ним повноважень в реаліях сьогодення.

Відповідно до положень Конституції України, в ст. 55 передбачено право кожного на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Ст. 64 зазначає, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 Основного Закону [9]. В контексті ч.1 ст. 6 Європейської Конвенції з прав людини, право на справедливий суд розкривається ширше, аніж право на звернення до суду, передбачене ст. 55 КУ. Частина 1 статті 6 ЄКПЛ встановлює, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. Судове рішення проголошується публічно, але преса і публіка можуть бути не допущені в зал засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або - тією мірою, що визнана судом

суворо необхідною, - коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя [6].

Пропозиції щодо включення права на справедливий суд до переліку гарантій, які не підлягають обмеженню за будь-яких умов, в процесі розробки документів з прав людини, зазвичай відхиляються. Це пов'язано з тим, що голосування делегатів значною мірою пов'язане з інстинктивно негативною реакцією на невідступний характер деяких аспектів положень про справедливий суд, таких як право на публічні слухання. Якщо ж голосування провадиться на основі короткого опису гарантій справедливого судового розгляду, де акцент робиться на таких правах, як: право на «справедливий і публічний суд», «у повній рівності на справедливий і публічний розгляд незалежним і безстороннім судом» та праві вважатися невинним, поки його вину не буде доведено згідно із законом у відкритому судовому розгляді» - то щодо цих гарантій консенсус є очевидним. Суперечки викликає зобов'язання забезпечити повну судову процедуру перед судом, який засідає відкрито, тут вже немає спільного розуміння в цьому питанні, оскільки існують надзвичайні ситуації, коли реалізація зобов'язання щодо забезпечення абсолютно належної процедури може стати невинуватим обтяженням [2].

Загально прийнятною нормою щодо мінімального рівня захисту права на справедливий суд стала норма ч.1 ст.3 Женевської конвенції, яка регулює збройні конфлікти не міжнародного характеру: «є забороненими й залишатимуться забороненими будь-коли та будь-де такі діяння як, засудження та застосування покарання без попереднього судового рішення, винесеного судом, який створено належним чином і який надає судові гарантії, визнані цивілізованими народами як необхідні (п.д)» [10]. Оскільки дана Конвенція є широко визнаною в світі, то саме стаття 3 зазвичай визначається як закріплений мінімум процесуальних гарантій, однак вона є досить нечіткою та розмитою. Йдеться про судові гарантії, які визнані

«необхідними для цивілізованих людей», що може тлумачитись по різному. Отже знову ж таки, ймовірно, загально визнаний об'єм наповнення права на судовий захист, зокрема в умовах конфлікту, є вужчим, аніж передбачено ст.6 ЄКПЛ.

Суди слід розглядати як природних захисників. прав людини, необхідно підтримувати довіру суспільства до судової системи, аби суди могли виконувати свою незалежну наглядову роль у часи національної надзвичайної ситуації, а отже неможливим є допустити припинення та обмеження її функціонування.

Відповідно до положень статті 10 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» під час воєнного стану повноваження судів не можуть бути припинені, а ч.2 ст.26 встановлено, що скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється [8].

Задля забезпечення функціонування судової системи до Закону України «Про судоустрій та статус суддів» 03.03.2022 р. було внесено зміни та доповнено ст.147 ч.7, якою передбачено, що у разі неможливості реалізації функцій правосуддя судом з об'єктивних причин, під час воєнного або надзвичайного стану, у зв'язку зі стихійним лихом, військовими діями, заходами щодо боротьби з тероризмом або іншими надзвичайними обставинами може бути змінено територіальну підсудність судових справ, що розглядаються в такому суді, за рішенням Вищої ради правосуддя, що ухвалюється за поданням Голови Верховного Суду, а у випадку якщо здійснення Вищою радою правосуддя своїх повноважень не є можливим, то таке рішення приймає Голова Верховного Суду [11].

В рамках реалізації даного повноваження, низкою розпоряджень Голови Верховного Суду «Про зміну територіальної підсудності судових справ в умовах воєнного стану» у зв'язку з неможливістю судами здійснювати правосуддя під час воєнного стану, територіальну підсудність судових справ, в тому числі адміністративних, що розглядались в судах на

окупованих та в зоні бойових дій, було змінено [12]. Внаслідок зміни підсудності адміністративні справи передаються до суду, який найбільш територіально наближений до того суду, який не може здійснювати правосуддя, або іншого визначеного суду. Верховним Судом видано вже понад 30 розпоряджень про зміну територіальної підсудності судових справ в умовах воєнного стану судів у Харківській, Донецькій, Луганській, Херсонській, Чернігівській, Житомирській, Запорізькій, Київській та інших областях. Необхідно відзначити, що поступово ситуація змінюється – затверджуються розпорядження про відновлення підсудності деяких судів.

Такі рішення приймаються швидко, що дозволяє не допустити тривалої зупинки діяльності судової системи в регіонах, де безпосередньо ведуться бойові дії. До того ж ще у зв'язку з карантинними заходами через пандемію COVID-19 в Україні активно впроваджується система «Електронний суд», що дозволяє брати участь в судовому провадженні дистанційно.

Звісно, ідеальної моделі за наявних умов досягнути просто неможливо: переданні провадження до інших судів в результаті зміни територіальної підсудності залишають провадження «живим», а не «законсервованим», однак підвищується навантаження на суди, яким вони передані, а разом з цим ризик недотримання принципу розумності строків.

Досить проблемним є питання щодо не визначеності тих категорій справ, що мають розглядатись адміністративними судами першочергово. Виділення таких категорій безпосередньо пов'язане з жорсткістю обмежень, що можуть застосовуватись в період воєнного стану органами державної влади, що загрожує створення надмірного тиску на ліберальну складову суспільного укладу. Так, дослідниця А.В. Завидняк, виділяє такі категорії справ, що мають особливе значення, зокрема справи пов'язані із спорами про розміри соціальних виплат, оскільки у зв'язку із військовими діями

декілька мільйонів українців стали вимушено внутрішньо переміщеними особами, втратили роботу та потребують належного соціального захисту.

В умовах воєнного стану для адміністративного судочинства також набувають значення розгляд справ, що стосуються свободи зібрань (статті 280, 281 КАС), гарантованого забезпечення потреб оборони (стаття 282 КАС), щодо фінансування тероризму, розповсюдження зброї масового знищення та його фінансування (стаття 284 КАС), щодо примусового повернення чи примусового видворення іноземців або осіб без громадянства за межі території України (стаття 288 КАС), щодо затримання іноземців та осіб без громадянства (стаття 289 КАС) [13].

Однак противники аргументу, що підвищення повноважень виконавчої влади під час надзвичайних ситуацій може призвести надмірних порушень прав, зазначають, що судова система не здатна бути запобіжником в такій ситуації та варто розуміти, що між свободою та безпекою існує пряма взаємозалежність. Вони визначають «кордон» між безпекою та свободою за аналогією кордону Парето, який добре відомий в економіці добробуту. На межі безпеки та свободи будь-яке збільшення безпеки потребує зменшення свободи; раціональне й ефективно функціонуюче керівництво держави завжди розташоване на цьому кордоні та здатне виступати регулятором. Якщо підвищення безпеки є першочерговим для держави, то безумовно відчуватимуться відповідні втрати в свободах. «Раціональним» та «правильно функціонуючим» керівництвом держави в такому випадку є таке, що мотивовано максимізувати добробут всієї держави та готове збільшити обсяг свободи як тільки надзвичайна ситуація минула. Не завжди активне функціонування судового нагляду у надзвичайних ситуаціях здатне покращити ситуацію, тому що немає підстав вважати, що суди, які мають обмежену інформацію та обмежений досвід, оберуть кращу безпекову політику, ніж це робить керівництво держави [1].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, в проведеному дослідженні ми наголосили на тому, що безпека та громадянські свободи прямо пропорційно пов'язані між собою, зокрема в контексті права на суд. Звісно, реалізація права на судовий захист під час надзвичайних ситуацій, в нашому випадку в умовах воєнного стану, ускладнюється. Однак, ми можемо констатувати, що державою здійснено необхідні запобіжні дії задля того, аби особи могли звернутись до судових органів за захистом своїх прав, в даних умовах про обмеження права гарантованого ст.55 Конституції не йдеться. Що ж до статті 6 ЄКПЛ, прописуючи дану норму укладники Конвенції не стали наголошувати на тому, що дане право має абсолютно і повністю завжди реалізовуватись. Це пов'язане тим вимоги висунуті нею є досить високим стандартом, який не завжди можливо реалізувати, зокрема в надзвичайних умовах. Так, і в нашому випадку ми бачимо певні обмеження щодо «гласності» та виникає загроза порушення вимоги щодо розумності строків, однак засадничих гарантії щодо судових процесів все ж вдається дотримуватись. Однак, доречним нам видається в даних умовах закріпити категорії адміністративних справ, які підлягатимуть першочерговому розгляду в адміністративних судах, оскільки в умовах жорстких обмежень під час воєнного стану можуть допускатись надмірні порушення прав, які мають бути швидко й ефективно захищені та відновленні. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в можливості проведення наукових розвідок щодо особливостей функціонування в умовах спеціальних адміністративно-правових режимів органів виконавчої влади та механізмів захисту прав від надмірних утисків, що можуть накладатись актами органів виконавчої влади.

Література

1. Eric A. Posner, Adrian Vermeule. *Terror in the Balance: Security, Liberty, and the Courts*: Oxford University Press, 2007. 328 p.
2. Stephanos Stavros. *The Right to a Fair Trial in Emergency Situations*. *The International and Comparative Law Quarterly*. 1992. Vol. 41, № 2. P. 343-365.
3. Шинкар Т. Застосування в умовах ведення надзвичайних адміністративно-правових режимів механізму дерогації щодо обмеження прав громадян на інформацію в інтересах забезпечення національної безпеки. *Адміністративне право і процес*. 2021. № 2 (33). С. 70-81.
4. Грецова Е. Е. М. *Правомерные ограничения прав и свобод человека в международном праве* : автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.10. М., 2009. 26 с.
5. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 01.05.2022)
6. Європейська конвенція з прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 27.04.2022)
7. Лоулесс проти Ірландії. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22dmdocnumber%22:\[%22695395%22\],%22itemid%22:\[%22001-57518%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22dmdocnumber%22:[%22695395%22],%22itemid%22:[%22001-57518%22]}) (дата звернення: 05.05.2022)
8. Закон України «Про правовий режим воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 05.05.2022)
9. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 24.04.2022)

10. Конвенція про захист цивільного населення під час війни. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 02.05.2022)
11. Закон України «Про судоустрій та статус суддів». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (дата звернення: 02.05.2022)
12. Розпорядження про визначення територіальної підсудності справ. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/gromadyanam/terutor_pidsudnist/ (дата звернення: 01.05.2022)
13. Завидняк А.В. Доступ до адміністративного правосуддя в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. №1. С. 218-222.

References

1. Eric A. Posner, Adrian Vermeule. *Terror in the Balance: Security, Liberty, and the Courts*: Oxford University Press, 2007. 328 p.
2. Stephanos Stavros. The Right to a Fair Trial in Emergency Situations. *The International and Comparative Law Quarterly*. 1992. Vol. 41, № 2. P. 343-365.
3. Shynkar T. Zastosuvannja v umovakh vedennja nadzvychajnykh administratyvno-pravovykh rezhyziv mekhanizmu derogaciji shhodo obmezhennja prav ghromadjan na informaciju v interesakh zabezpechennja nacionaljnoji bezpeky. *Administratyvne pravo i proces*. 2021. № 2 (33). S. 70-81.
4. Gretsova Ye. Ye. M. Pravomernye ograniczeniya prav i svobod cheloveka v mezhdunarodnom prave : avtoref. dis.... kand. jurid. nauk: 12.00.10. M., 2009. 26 s.
5. Mizhnarodnyj pakt pro ghromadjansjki i politychni prava. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 01.05.2022)

6. Jevropejsjka konvencija z prav ljudyny. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (data zvernennja: 27.04.2022)
7. Louless proty Irlandiji. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22dmdocnumber%22:%5B%22695395%22%22itemid%22:%5B%22001-57518%22%22%7D> (data zvernennja: 05.05.2022)
8. Zakon Ukrajiny «Pro pravovyj rezhym vojennoho stanu». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (data zvernennja: 05.05.2022)
9. Konstytucija Ukrajiny. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (data zvernennja: 24.04.2022)
10. Konvencija pro zakhyst cyvilnogho naselehnja pid chas vijny. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (data zvernennja: 02.05.2022)
11. Zakon Ukrajiny «Pro sudoustrij ta status suddiv». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (data zvernennja: 02.05.2022)
12. Rozporjadzhennja pro vyznachennja terytorialnoji pidsudnosti sprav. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/gromadyanam/terutor_pidsudnist/ (data zvernennja: 01.05.2022)
13. Zavydnjak A.V. Dostup do administratyvnogho pravosuddja v umovakh vojennoho stanu. Analitychno-porivnjajlne pravoznavstvo. 2022. № 1. S. 218-222.